

другим предметима црногорским главарима, али та пракса је била резултат непознавања психе црногорског народа, код кога је улога главара била мање значајна него код других народа, штавише тај народ, који се вијековима стихијски борио за слободу, више је водио у борбу своје главаре него ли је био вођен од њих; а побједа Комана из 1691 године, поред многих других издјејствованих у Црној Гори у разним временима, може нам послужити као непобитан доказ нашег тврђења.

На крају, и једно и друго писмо карактеристично је по црногорско-млетачке односе овог времена. Зане Грбичић — који је на дуго тражење владике Висариона дошао октобра мјесеца 1688 године на Цетиње са двије чете војника, да помогне одбијање тада очекиваног Сулејман-пашиног напада на Црну Гору, и тамо, опет на тражење Владике, остао до краја септембра 1692, када је Сулејман-паша заузео Цетиње — сматрао је да баш његов боравак у Црној Гори у својству гувернера обиљежава поданство Црне Горе Млетачкој Републици, те у свом писму и каже „... откад се Црна Гора потчинила Венецији“; исто тако је сматрао и ванредни провидур, а преко њега и млетачки Сенат. И из Владичиног писма могла би се закључити потчињеност Црне Горе Републици, нарочито кад се каже „... наши христјани који су под вашу заповијед“, али питамо се какво је могло бити то поданство и какав је ауторитет могла имати провидурова „заповијед“ кад послјије три године од „ступања у поданство“ Владика каже „... по ономаднашиему станку када смо били код вас и обледали се и дали вјеру да вас право служимо.“

Сл. Мијушковић

ЦРНОЈЕВИЋА ШТАМПАРИЈА И ДВОР НА ЦЕТИЊУ СРЕДИНОМ XVII ВИЈЕКА

У првој књизи **Историје народа Југославије**, објављеној 1953 године у Београду и Загребу, о познатој Црнојевића штампарии пише: „... Штампариија Црнојевића радила је, како по свему изгледа, само до године 1496, када је њен власник Ђурађ Црнојевић био принуђен да избегне у Млетке. Даља судбина ове штампариије није позната...“ (стр. 480 београдског издања).

Међутим је Д-р Јован Радонић још 1950 године објавио један драгоцјени податак о Црнојевића штампариији у своме важном дјелу **Римска курија и јужнословенске земље од XVI до XIX века** (Посебна издања Српске академије наука књига CLV), па мислим да на тај податак није сувишно скренути пажњу, јер се он такорећи изгубио у мору важних чињеница из прошлости

наших народа у тој обимној Радонићевој књизи од неких 750 страна. Тај податак о Црнојевића штампарији налази се у извјештају папског мисионара Трогиранина Фране Леонардија, који је пуних десет година провео у Боки Которској и Црногорском Приморју као мисионар Конгрегације за пропаганду вјере (од 1637 до 1644) и као барски надбискуп (1644 до 1647). Он је стално био у вези са цетињским митрополитом, јер му је главна дужност била да овога преведе на унију, те је и често долазио на Цетиње. Само из сачуваних и у Радонићевој књизи објављених Леонардијевих извјештаја види се, да је овај ревностни папски мисионар био у Цетињском манастиру **четири пута**, а наиме: крајем 1638, у новембру 1639, у јулу 1641 и у октобру 1642 године (**Римска курија**. . . , 129, 131, 151, 167 и 170). Пошто се Леонарди много интересовао могућношћу штампања разних црквено-богослужбених књига за унијате, то је настојао да тај свој план што прије реализује, па у своме извјештају од 30 априла 1638 године пише о Црној Гори: „Иако је она, каже, потчињена Турцима, ипак је она у ствари слободна, као и Клименте и остали горштаци, и тамо Турци врло ретко долазе“. У наставку тога извјештаја Леонарди наглашава „**да се у цетињском манастиру, седишту епископа, налази врло велика српска штампарија с ћириловским словима. . . , те се и по томе може видети велики значај Црне Горе када би се придобила за унију**“ (**Римска курија**. . . , 128).

Ови подаци јасно доказују тачност моје претпоставке да је Црнојевића штампарија завршила свој рад на Цетињу (упор. **Стварање** за мај 1953, стр. 275—279), а не на Ободу, како је у најновије вријеме мислио одлични познавалац Црнојевића штампарије Ђорђе Сп. Радојичић (упор. Историске записе VI, 261 и VIII, 3). Када ми је у **Стварању** објављен само завршетак једнога подужег рукописа о Црнојевића штампарији, који су ми, узгред буди речено, сами уредници **Стварања** маказама одрезали са краја послатог им рукописа и сами дали наслов томе одломку (!?), нијесам био прочитао цијело Радонићево дјело, већ само поједине партије које су ме моментално највише интересовале, те нијесам ни наишао на овај драгоцен податак из Леонардијевог извјештаја, из кога јасно излази да се и до 1638 године била сачувала позната Црнојевића штампарија. Она ће, вјероватно, нестати у рушевинама цетињског манастира 1692 године, када су Млечићи великом количином експлозива срушили велик дио манастира, а Турци сравнили са земљом и оно што није срушила млетачка мина (Јован Томић, **Црна Гора за Морејског рата 1684—1699**, Београд 1907, стр. 227—229), па су њени остаци могли бити искоришћени за одбрану од Турака, преливањем у пушчана зрна.

У истој **Историји народа Југославије** (стр. 467) стоји и ово: „Већ 1483 г. Дубровчани су дозволили Ивану (Црнојевићу) да изведе извесну количину црепа, вероватно за грађење манастира

на Цетињу, коме је већ почетком 1485 г. поклонио за издржавање поседе с кметовима и одредио га за седиште зетске митрополије“. Ова је претпоставка по свој прилици тачна, јер је двор Ивана Црнојевића на Цетињу био сигурно готов још 1482 године. Мислим да се то може утврдити из познатог уговора о границама између Црне Горе и Млетачке Републике из 1482 године, који се завршава овим ријечима: „И у двије канцеларије писма остависмо: једну Господин Иван у његову канцеларију на Цетиње, другу ми властела которска у нашој канцеларији у Котор“ (С. Милутиновић: **Историја Црне Горе**, Београд 1835, стр. 12 и **Глас Српске краљевске академије** књ. LVIII, стр. 180—181).

Познато је из историске литературе, да је двор Ивана Црнојевића на Цетињу био на мјесту гдје је данас манастир, а манастир је био ондје гдје је данас некадашња дворска капела звана Ђипур. Манастир је неколика пута паљен и рушен, а 1692 године је сравњен са земљом, те је владика Данило почетком XVIII вијека од рушевина манастира подигао цркву и манастир на мјесту гдје је био Иванов двор, тј. гдје се и данас манастир налази. У старијој историској литератури није било пречишћено питање када је био бој на Вртијељци, у коме је погинуо и Бајо Пивљанин, али је у тој литератури навођено да је Сулејман-паша том приликом разорио не само манастир, већ и двор Ивана Црнојевића на Цетињу (С. Милутиновић: **Историја Црне Горе**, 27; Д. Милаковић: **Историја Црне Горе**, Задар 1856, стр. 101—102). Ове старе податке дјелимично исправљају архивски подаци које је објавио професор Радонић у поменутој књизи, јер се види да ни 1685, када је био бој на Вртијељци, ни 1692, када је манастир страдао и од млетачке mine и од Турака, није могао бити срушен двор Ивана Црнојевића, јер се он и прије тих турских напада на Цетиње налазио у рушевинама. То се лијепо види из извјештаја папског мисионара за Црну Гору, Боку Которску и Црногорско Приморје Ивана Паскуалија од 5 августа 1646 године. Тога дана Паскуали јавља Конгрегацији за пропаганду вјере о своме раду и хвали се како је развио нарочиту дјелатност у погледу уније, а „поглавито у дијецези црногорског владике на Цетињу, где се још виде рушевине палате господара Црне Горе, војводе Црнојевића“ (**Римска курија**... , 297).

Р. Ј. Драгићевић